
Klasik Bir Ayrımın Ötesine Geçememek: Siyasal Farklılığın Ölçütü Olarak Sağ-Sol*

Metin Uçar**

Siyasal hareket ve ideolojilerin hangi kavramlarla nasıl bir sınıflandırmaya tabi tutulacağı, siyaset bilimi açısından oldukça önemli bir konudur. Fransız ihtilalinden bu yana, sağ-sol kavram çifti, böyle bir sınıflandırma için kullanıla gelmiştir. Tüm karşı çıkmalara rağmen, yaşayan ve yaşamaya da devam edecek gibi görünen bu kavramlaştırma, en kullanışlı ölçüt olmayı sürdürmektedir.

Bu çalışmada, Bobbio'nun sağ ve solu birbirinden ayırmak için kullandığı "eşitlik-hiyerarşi" yaklaşımı temel alınarak; (1) "sağ-sol" kavramlaştırmasının neden vazgeçilemez olduğu, (2) 1789 Fransız İhtilali ile başlatılan ayrımın, aslında 1793 Fransız Anayasası ile gerçek anlamını kazandığı ve (3) bu anlamı ile sağ-sol dikatomisinin, günümüzdeki farklı akımları konumlandırmak için, halen çok elverişli olduğu savunulacaktır.

1. Giriş

Sağ-sol ayrımı, ortaya atıldığından beri, sürekli yeni anlamlar içererek siyasal arenada kendisine bir yer buldu ve her aşamada yeni tartışmalara neden oldu. Tüm bu tartışmalar içinde, asıl ilginç olanı ise, ilk günden itibaren bu ayrımın aslında anlamsız olduğu yönünde delil olarak sunulabilecek birçok verinin olmasıydı. Bu veriler, önceleri daha çok kendisini sağda ya da solda gösteren hareketlerin birbirine benzediği, ayrıncı hiçbir ölçütün olmadığı noktasında iken, sonraları, günümüzde de etkisi görülen, bir düşüncenin diğerini mağlup ettiği (bazen sağın bazen de solun) dolayısıyla ayrımın anlamsız olduğu noktasında yoğunlaştı.

---

*Bu çalışmayı inceleyip bazı öneriler sunan Doç.Dr. Mevlüt Uyanık'a ve Seçkin Sevim'e teşekkür ederim.

**Gazi Üniversitesi Çorum İ.İ.B.F-Araştırma Görevlisi

Ayrımın anlamsızlığını ileri sürenlerin görüşleri, sadece söylem düzeyinde değil yaşanan gelişmelerden de beslenir. Böylece, ilk bakışta, sağ-sol yaklaşımının geçerliliğini kabullenmek zor olur ancak aşağıda da tartışılacağı gibi, yaklaşım, sağlam bir zemine oturtulabilirse, siyaset bilim yazınında, bunun ötesine geçmenin de çok kolay olamayacağı görülür.

Sağ-sol ayrımını anlamlı bir şekilde savunabilmek için, öncelikle, ayrımın anlamsız olduğu görüşüne, hem günümüz açısından hem de tarihsel süreç içinde, değinilmeli ardından da ayrıma dayanak oluşturan düşünceler anlatılarak şu anki geçerliliğinin nasıl olabileceği ortaya konmalıdır. Bu yapılırken de, günümüzdeki önemli tartışma konularının; küreselleşme, piyasa, göçmen sorunu, azınlıklar, kürtaj, gelenek, din ve özellikle devlet gibi konuların, sağ-sol açısından nasıl ele alınabileceğine dair ipuçları sunulmalıdır.

2. Karşı Okuma: Sağ-Sol Ayrımının Anlamsızlığı

Sağ ve solun siyasal anlamda kullanılmaya başlanması, siyaset biliminin modern tarihine aşına olanların çok iyi bildiği gibi, Fransız Devrimi'nin başlamasından hemen sonraya rastlar. Kurucu mecliste, sağda oturanlar (kralın oturduğu yere göre), hükümdarın yetkilerinden yana tavır aldılar ve solda oturanlar ise hükümdarın yetkilerini azaltma eğilimine girdiler. Böylece "sağ yan", "sol yan" siyasal görüş farklılıkları için kullanılır oldu. Üstelik bu metafor, daha iyi bir metafor türetilmediği için (Cameron, 1998: X), bugün de siyasal arenayı tanımlayabilmek için kullanılmaktadır.

Fransız Devrimi kurumsallaşma aşamasında iken, sağda ve solda konumlanan, dönemin iki önemli siyasal akımının –Gironde'ler ve Jakobenler- savunduğu düşüncelere bakıldığında, dönemin sağını ve solunu tanımlamanın oldukça zor olduğu hemen görülür. Bir önceki dönemin aristokratik niteliği düşünüldüğünde, hükümdarın gelenekselleşmiş yetkilerini sarsacak olan demokrasi ve eşitlik ilkelerini savunmak, her açıdan, "sol" olarak algılanırken, "sağ yanda" oturan Gironde'lerin bazı fikirlerinin "sol yanda" oturan Jakobenlerle karşılaştırıldığında daha demokratik ve eşitlikçi olması¹ anlatmak isteneni özetlemeye yeter. Hatta yelpazenin sadece bir tarafına, sözgelimi soluna, bakıldığında da benzer bir durumla karşılaşılır. Zira hangi düşüncenin daha solda olduğunu söylemek zordur. Çünkü bir bütün olarak ele alındığında, Jakobenlerin solunda yer alan, Hébertistler ve Babeufçülerin, her konuda daha solda olduklarını dile getirmek, gerçeği yansıtmayabilir. Ayrıca devrimi yapan burjuva sınıfının, feodal düzen yanlıları karşısında sol olması, mutlak olarak solu temsil edeceği anlamına gelmez. Bu durum işçi sınıfının rakip olarak ortaya çıkması ile daha iyi anlaşılabilir ve burjuva çıkarlarını savunmaya yeni anlam-

¹ Gironde'lerin düşüncelerini Jakobenlerin düşüncelerinden daha demokratik olduğunu, 1793 Anayasası için hazırlanan Gironde ve Jakoben projelerini karşılaştırarak söyleyenler olduğu gibi (Aulard, 1987: 430 vd.) aynı şekilde bir karşılaştırmadan yola çıkarak Jakobenlerin daha demokratik olduğunu söyleyenler de vardır (Bouloiseau, 1987: 67)

lar yüklenmiştir. Durum böyle olunca, kimin sol ya da sağ olduğu, aslında daha ilk dönemlerde de tartışmalara neden olmuş ve bu tartışmalar iki kavramın yok olması ile değil aksine yaşaması ile sonuçlanmıştır.

“Sağ-sol ayrımının anlamsız olduğu” tartışmaları, II. Dünya Savaşı sonrasında da yapılmıştır. Refah devleti uygulamaları ile birlikte “sağ düşüncenin” ortadan kalktığı dolayısıyla böyle bir ayrıma gerek kalmadığı savunulmuştur. Bu düşünceyi savunanların yanıldıkları, kısa bir süre sonra anlaşılması olmasına rağmen, günümüzde de, bu tartışma, Sovyetlerin yıkılması ile solun ortadan kalktığına odaklanmış ve yine aynı şekilde, böyle bir ayrımın gereksiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır.² Tabii ki bu düşünceyi paylaşmayanlar da olmuş ve siyaset alanında böyle bir ayrımın anlamlılığı üzerinden tartışılmıştır. Bu tartışma, her ne kadar bu kavram çiftinin altını oyuyor gibi görünse de, aslında geçmişte olduğu gibi bugün de, ayrımı güncel tutmuş ve yeni sorunlar karşısında yeni anlamlar yüklenerek varlığını sürdürmesini sağlamıştır.

Sağ-sol ayrımının anlamsızlığını savunanlar, genellikle, sol’u ve sağ’ı tek bir düşünce olarak görürler ve o tek düşüncenin zayıflaması ya da yok olması sonucunda, aceleci bir biçimde, karar verirler. Oysaki tek bir sağ ya da tek bir sol söz konusu değil ve faşizmin çökmesi bir sağın çöktüğünü bütün sağın çökmediğini, Sovyetlerin çökmesi ise bir solun çöktüğünü bütün solun çökmediğini gösterir (Bobbio, 1999: 60-61). Yani, II. Dünya Savaşı sonrasında faşizmin yıkılması ve refah devleti uygulamalarının artması sağ’ı öldürmediği gibi Sovyetlerin yıkılması ve refah devleti uygulamalarının gerilemesi de solu öldürmemektedir. Kaldı ki tartışmanın boyutunu farklılaştırarak asıl kazananın sol olduğunu söyleyenler de vardır. Örneğin, “soğuk savaşı kim kazandı?” sorusuna yanıt arayanlar, her halükarda A.B.D. kazandı deseler de, soruyu, “mademki Amerika ve Batı soğuk savaşı komünizme karşı kazandı, neden halen bu düşüncedeki birçok yazar/düşünür, Batı’da çok daha popüler olarak kalabilmişlerdir?” şeklinde sorduklarında, farklı sonuçlara gidebilmişlerdir. Sorunu bu şekilde ortaya koyan Limbaugh, Amerika’nın ekonomik ve jeopolitik olarak savaşı kazandığını ancak solcu aydınların da kültürel alanda bu savaşın galibi olduklarını iddia eder. Limbaugh’un iması, savaşın asıl galibinin solcu düşünürler olduğudur (Finocchiaro, 1999: 2). Ancak yine de “eğer her şey sol ise artık sağ yoktur ve aynı şekilde her şey sağ ise sol yoktur” (Bobbio, 1999: 58) mantıksal önermesinin gereği olarak, ayrımın sürdüğünü iddia edebilmek için, daha yoğun olarak öldüğü iddia edilen “solun ölmediğini” göstermek gerekir.

Solun öldüğü iddialarının iyice dillenmeye başladığı, 80’li ve 90’lı yıllardan sonra, tartışılan birçok konu, doğrudan öyle görünmese de, sağ-sol ayrımına gönderme yapar ve kavramların güncellenerek yaşamasını sağlar. Bu konuda verilebilecek örneklerden ikisi üzerinde durulabilir;

---

² Bu duruma Perry Anderson (1999: 146) İtalya örneğini verir. Ona göre faşizmin çöküşü solun kesin zaferi olarak algılanmıştı günümüzde ise komünizmin çöküşü sağın kesin zaferi olarak algılanmaktadır.

-Fukuyama'nın tarihin sonu tezi, solun sonu anlamındadır (Bobbio, 1999: 161) ve Sovyet soluna karşı Batı sağının zaferini anlatır. Burada anlatılmak istenen sağ-sol ayrımına gerek kalmadığı çünkü zaferin tek bir tarafa (sağa) ait olduğudur.

-“Medeniyetler çatışması” tezi de tarihin sonu kadar ses getirmiş ve burada çekişme içinde olan en az iki taraftan söz edilmiştir. Tezi savunan ve buna karşı çıkan birçok düşünce, adeta klasik sağ-sol ayrımında görülen, birçok iddia ile birlikte bu tartışmaları iyice alevlendirmiştir.

Bu örnekler sonucunda da ortaya çıkabileceği gibi, tartışma; birbirlerine karşıt olan, (1) sağ-sol ayrımı, sol olmadığı için artık gereksizdir ve (2) ayrım sadece “eski anlamını yitirmiştir tezlerine yer açmaktadır.

Her kavram, ortaya atıldıktan sonra, tarihsel süreç içinde değişir, gelişir, daralır ya da yok olur. Kuşkusuz, aynı şey sağ-sol ayrımı için de geçerlidir. Bu çalışma açısından önemli olan dayanak noktası, ayrımın halen sürdüğüdür. Durum böyle olunca, özellikle, ikinci tez baz alınacak ancak bunun da ötesine geçilerek, 1793 Fransız Anayasası sonrasında şekillenmeye başlayan anlamın sürekliliği daha çok vurgulanacaktır. Kuşkusuz bu tercih, sağ-sol ayrımının nasıl anlamlandırıldığı ile doğrudan ilgilidir ve aşağıda da bu tercihin nedenleri üzerinde durulacaktır.

Hungtington'un düşüncelerinde Batı liberalizminin tek rakibi Sovyet komünizmi değildir (1993: 77). Aynı şey, sağın karşısındaki tek solun da Sovyet solu olmadığı yönündeki düşünceleri geçerli kılar. Gerçi farklı medeniyetleri sağ ya da sol temsil etmemekte ancak medeniyetler çatışması farklı medeniyetleri düşman ilan ettiğinden buna karşı tavır alanlar ya da savunanlar, farklı medeniyetlere bakış açıları düşünülerek, sağ ya da sol kategorisine dahil olmaktadırlar. Sadece tarihin sonu ve medeniyetler çatışması tezleri değil diğer tüm tartışmalar (yeni toplumsal hareketler, sivil toplum, yurttaşlık, göçmenler, savaş, terör v.b) açısından da sağ-sol ayrımının anlamlı olabileceği savunulabilir.

Sağ-sol kavramlaştırmasının anlamsız olduğu tezini savunanların söyledikleri temelsiz olmamakla birlikte, bu ayrımın anlamlı olduğunu savunmak ve bu ayrım-dan hareket ederek günümüz tartışmalarını anlamlandırmak yeni açılımlar için önemlidir. Bundan dolayı öncelikle ayrıma getirilebilecek iki önemli eleştiriyi ve bu eleştirilere verilebilecek bazı yanıtları ortaya koymak gerekir.

1-“Sağ ve sol kavramları artık gereksizdir çünkü bunlar birbirlerine karıştı” tezini birçok ülkede eşitsizlik politikalarını bizzat sol partilerin yürüttüğü (Anderson, 1999: 152) gözlemi ile birleştirirsek ciddi bir sorun olarak görülebilir. Zira sağcı Margeret Theacher'ın politikalarını solcu Tony Blair de sürdürüyor, dolayısıyla, sağ-sol ayrımı birbirine karışmış ve gereksizleşmiştir denilebilir. Bu konuda Marco Revelli de, *Le Due Destre* (İki Sağ) adını verdiği ve İtalya'yı inceleyen kitabında ilginç tezler öne sürer. Ona göre, ortada sol kalmamıştır ama iki sağ vardır; ilk sağ, kendini sol diye

tanıtın aslında teknokrat bir sağ olan sağdır, diğer sağ ise sağ ismini tekelinde tutan popüler sağdır. Revelli'nin kastı, sol'un kesin yenilgisidir (akt. Bobbio, 1999: 168). Revelli'nin tartışmasını başka düşünürler de sürdürür. Bunlardan biri olan Anderson (1999: 153), günümüz İtalya'sında partilerin, sol ve sağ bugün vurgulandıkları kadar hiçbir zaman vurgulanmadıklarına dikkat çeker. Ancak ona göre, parti programları da bugün olduğundan daha çok hiçbir zaman birbirine bu kadar benzememişlerdir.

Bobbio'nun gözleminde ise, Revelli ve Anderson'un aksine, ayrımın sürdüğüne dair olumlu sonuçlar vardır. Onun tespitlerinden biri, İtalya'da halen "vatan haini solcu" söylemin oldukça şiddetli biçimde kullanıldığıdır (1999: 169). Son tahlilde Bobbio, sağ ve sol tartışmasının politik ayrımın en açıklayıcı kavramları olarak halen sürmekte olduğunu belirtir. Ona göre, homojen bir sağ ya da soldan bahsedemsek de, ilginç bir nokta vardır ki o da, homojen olmasalar da kriz zamanlarında ittifak kurabilen bir sağ ve sol oluşumun her zaman olduğudur (1999: 124). Türkiye'de de sağ ve sol ittifaklar her seçim döneminde görülmekte, solculuk ve sağcılık bazen babadan kalma olsa da övünülen bir sıfat olmaktadır. Siyasal tartışmalar pratikte sağ-sol ayrımının ortadan kalktığına değil de, sol cemahta, rakip solcuların sağcılaştığına yönelmekte, sağ cemahta ise zafer sarhoşluğu yaşanmakta ama yine de "solcu-komünist" söylem terk edilmemektedir. Bu tartışmalar bile ayrımın güncelliğini gösterebilir.

2- Ayrıma yöneltilen ikinci eleştiri olan "siyasal tercihler bu kadar basit alınamazlar zira oldukça farklı faktörler vardır ve bunlar birbirlerine karışmıştır" şeklinde formüle edilen tez de ciddidir. Heywood (2003: 17-19) ayrımı, sağ-sol terimlerinin, günümüzde oldukça karmaşıklaştığı ve önceki basit anlamları olan gerici-monarşist ve devrimci-eşitlikçi anlamlarını içermediği gerekçesi ile zayıf bularak bu duruma dikkat çeker. İlerici ve devrimci sıfatları, solu nitelenmek için kullanılmasına rağmen, aşırı sağda gösterilen faşizm, devrimcidir ve İtalya örneğinde olduğu gibi ileriye dönüktür. Bunun gibi, refah devleti ve merkezi planlama politikalarını savunarak değişikliğe birçok açıdan karşı çıkan sol da eskiyi korumaya yönelebilir. Heywood'a göre, tüm bunların sonucunda, siyasal ideoloji ve akımların basit bir biçimde sağ ya da sol olarak tanımlanamayacağı görülür. Böylece, doğrusal yelpazenin zayıflığı, politikanın tek boyuta indirgenmesinde aranır ve bunun yerine kullanılabilecek olan atnalı yelpazesi ya da iki boyutlu yelpaze de, daha çok şey söyleseler de, bu basitliği aşamaz³.

Bu tek boyutluluğu aşabilmek için F.A. Hayek de üçgen siyasi yelpaze önerir. Üçgen yelpazenin her köşesine üç büyük sosyal teori olan liberalizm, muhafazakârlık ve

³ Atnalı yelpazesi: Bu yelpazeye göre, her ikisi de totaliter olan faşizm ve komünizm, en sağ ve en sol uca birbirlerine yaklaşırlar böylece doğrusal yelpaze atnalına dönüşür. İki boyutlu yelpaze: Hans Eysenck tarafından önerilen bu yelpaze, geleneksel sağ-sol yelpazesine dikey olarak yerleştirilen, bir tarafta özgürlük ve demokrasi diğer tarafta da otoriterlik olan başka bir yelpazeden oluşur, böylece farklı teoriler (nazizm ile Stalinizmin gibi) benzer ve farklı tarafları ile daha iyi anlaşılabilir. (Heywood, 2003: 18-19)

sosyalizm yerleştirilir. Bu durumda her köşenin kendi içinde bir çeşitlilik barındırması da sağlanır. Örneğin liberalizmin sosyallik dozu arttıkça sosyalizme, gelenekler üzerine vurgusu arttıkça da muhafazakârlığa yaklaşan versiyonları, üçgen yelpazede kendisine yer bulmaktadır. Bu tarz bir yaklaşımın başlıca iki yararından söz edilebilir; (1) insanlığın kaderinde çok büyük roller oynamış olan teoriler üzerinde yerinde bir vurgu vardır, (2) bu teorilerin birbirleri ile ilişkileri (konum ve bağlantıları) ortaya konabilmektedir. (Yayla: 2001: 4-5) Görüldüğü gibi sağ ve solun birbirine karıştığı, sağ özellikleri solun sol özellikleri de sağın taşıdığı bir ortamda doğrusal yelpazeyi kullanmak, en azından, gerekçelendirilmesi gereken bir durumdur.

Sağ-sol doğrusal yelpazesinin en önemli avantajı, aslında alternatif olarak sunulan diğer kategorilendirmelerin hiç birinin tüm teorileri yeterince açıklayamaması ve hepsinin de az çok bu yelpazenin eksik kaldığı noktaları doldurmaya yönelmesidir. Böyle olunca, gerçekte olan, doğrusal yelpazenin tekrarlanması ötesine geçilememesidir. Şöyle ki, atnalı yelpazesi ve iki boyutlu yelpaze de daha açık görüldüğü gibi, kendisini sağda ya da solda tanımlayan teoriler aynen sağa ya da sola yerleştirilmekte ve burada yaşanan sorunların giderilmesi için (totaliterlik-demokrasi gibi) farklı bir ilke daha sunulmaktadır. Böylece, aşağıda da değineceğimiz eşitlik ilkesi çerçevesinde, sağ-sol doğrusal yelpazesi değiştirilmeden de söylenebilecekler yinelenmektedir. Üçgen siyasal yelpaze ise bir taraftan çeşitlilik sağlarken, öte yandan, sadece üç teorinin birbirine karşı konumlarını vermekte oysaki siyasal ideoloji ve akımların çokluğu sadece üç tanesinin üzerinden yürütülecek bir tartışmaya izin vermemektedir.

Mutlak bir sağ ya da sol iddiası, çok anlamlı olmadığından, tüm bu karmaşıklık ve basite indirgenemezlik bile, temel bir sağ-sol ayrımını gösterebilir. Sözelimi çevre sorunları ile ilgilenmek, sağın ya da solun mutlak ilgi alanına girmese de, sol yeşiller ve sağ yeşiller ayrımına gidilebilmesi (Bobbio, 1999: 57), ayrımın çevre sorunu ile ilgilenmeye değil de “nasıl bir çevre sorunu” istendiğine dair olduğunu gösterir. Aynı şekilde muhafazakârlık ya da liberalizmin sağ ya da sol olması değil de asıl önemli olan “nasıl bir muhafazakârlık ve nasıl bir liberalizm”dir. Aşağıda konuyu daha çok açacak, eşitlik-hiyerarşi tartışması ile bu irdeleme sürdürülecektir.

Her iki temel eleştiriye yeniden dönülecek olursa, sağ-sol tarihinin her döneminde, bunların gündeme geldiği görülür. Ancak bugün, konunun daha da karmaşıklaştığının da farkında olmak gerekir. Örneğin faşizmin esin kaynaklarından biri olarak görülen Nietzsche ile Marks'ın yan yana yeni solun esin kaynağı olarak görülebilmesi ya da Heidegger'in faşizm bağlantısının birçok açıdan ortaya konduğu iddialarına rağmen, hem sol hem de sağ yorumcularının olması, aynı şekilde, neo-faşist akımın bazı tasarımcılarının Gramsci'nin düşüncelerini benimsemeye kalkışları, Bobbio gibi bu ayrımı radikal bir biçimde savunan düşünürler tarafından da gözlemlenir (1999: 63 vd.). Ancak bunlar ayrımı geçersiz kılmazlar çünkü geçmişte de böyle çabalar vardı, sözelimi, Hitler Almanya'sı ile Stalin Sovyetleri arasında saldırmaz-

lık ve bölüşme antlaşması imzalanabildi ve kısa süreliğine de olsa Bolşevik Nazileri adında oluşumlar ortaya çıktı (1999: 73). Bu oluşumlar sağ-sol ayrımını o dönemde olduğu gibi bugün de anlamsız hale getirecek potansiyele sahip değildir.

3.Sağ-Sol Ayrımına Bobbio'nun Yaklaşımı: Eşitlik-Hiyerarşi

Bobbio, sağ-sol tartışmasının çokça dile getirildiği gibi anlamsız olmadığını, bu ayrımın siyasal literatürde anlamlı bir şekilde kullanıldığını, halen de kullanılmakta olduğunu ve gelecekte de bunun için henüz bir alternatif olmadığını anlatmaya çalışan önemli filozoflardan biridir. Göstermiş olduğu yoğun çaba ile konu üzerindeki tartışmaların en önemli aktörü haline gelmiştir.

Siyasal akımları ayırmak için bir uçta sağ diğer uçta da solu gösteren doğrusal yelpaze, özellikle ekonomi politikaları üzerine kurulan karşıt görüşler olarak anlaşılır. Değerler açısından ise eşitliğe bakış açısı özellikle vurgulanır. Solcular arzuladıkları eşitliği başarılabilir bir ilke olarak görürlerken sağcılar bu ilkeyi hem arzulamazlar hem de uygulanabilir olarak görmezler. (Heywood, 2003: 17) Bu temel karşıtlığı kullanan Bobbio, da sağ-sol ayrımının temelini eşitlik ilkesini yerleştirir. Sağ ve sol ayrımına, eşitliğe bakış açısı esas teşkil ediyorsa, sağ eşitsizlikçiliği ve sol eşitlikçiliği biraz daha açmak gerekecektir.

Sağın eşitsizlikçiliği noktasında yapacağımız ilk tespit, bu tavrının kötü niyetinden kaynaklanmamasıdır. Aksine sağa göre eşitsizlikler engellenemez ve engellenirse özgürlükler yok olur. Ayrıca toplumun ilerlemesi için itici güç olan eşitsizlikler yok edilirse, toplumun ilerleme dinamiği de duracaktır (Bobbio, 1999: 36). Yani sağ toplumun ilerleme dinamiği olarak eşitsizliği görür ve hiyerarşik toplum modeli sunarak buradan doğan gerilimi önemser. Her açıdan rekabetin sağlanabilmesi için bazılarının bazılarına göre daha altta ya da daha üstte olması gerekir. Burada rekabete olumlu bir anlam yüklendiği ve özellikle ekonomik faaliyetlerde rekabetin, başarıyı arttıran etkisinin her alana yayılmasının isteniyor olduğu söylenebilir.

Tablo 1. Bobbio'nun öngördüğü sağ-sol ayrımının tablo olarak gösterimi

Aşırı Sol	Merkezi Sol	Merkez Sağ	Aşırı Sağ
Eşitlik Yetke	Özgürlük + Eşitlik	Özgürlük + Eşitlik	Özgürlük Karşıtı, Eşitsizlikçi
Jakobenlik	Sosyal Demokrasi Liberal Sosyalizm	Muhafazakarlık	Nazizm, Faşizm

Genel olarak, günümüzdeki eşitlikçi düşünürlerin iki temel özelliği ön plana çıkar; (1) "eşitlik talebinin mutlak eşitliğe ilişkin bir talep" anlamına geldiğini gözdardı ederler ve (2) bu eşitliğin doğal eşitlik talepleri ile haklaştırılmasından kaçınırlar. Gerçekten de mutlak eşitliğin aynılık ve tek-biçimlilik çağrışımının yerine daha çok çeşitlilik vurgulanır ve doğal eşitsizliğin aşılabilmesi sonucunda bu ilke ancak

Liberal Düşünce

tavsiye edici olmaktadır. (Barry, 2003: 193-194) Bu açıdan da Bobbio'nun anlayışı değerlendirilebilir.

Eşitlik-eşitsizlik tezinden hareket eden Bobbio (1999: 111-112), sağ ve sol arasında asıl belirleyiciliğin buradan kaynaklandığını vurgular ve düşüncesini; 'insanların farklı olduklarından çok eşit olduklarının vurgulanması' ile 'eşit olduklarından çok farklı olduklarının vurgulanması' arasındaki ayrıma dayandırır. Bunun da gösterdiği gibi Bobbio, mutlak bir eşitlikten söz etmez ve tavsiye edici olmaktan ziyade betimleyici bir yaklaşım sergiler. Tabii ki Bobbio'nun eşitlik ölçütüne yönelebilecek birçok eleştiri vardır. Anderson (1998: 93) bu eleştirilerden bazılarını dile getirir ancak son tahlilde kutup yıldızı olarak alınabilecek eşitlik ölçütünün diğerlerine göre daha geçerli olduğunun altını çizer ve Bobbio'ya hak vermekten de kendini alıkoyamaz. Bunun ötesinde, özellikle sağdan, eşitlik anlayışının kendisine yönelecek (1) "eşitlik toplumun yararına değildir" ya da (2) sol'un önerdiği eşitlik "müdahalecilik ve kölelik" getirir, iddialarına da yanıt verilmelidir. Bobbio'nun vurgusu bu kaygıları da giderecek olan demokrasi üzerinedir. O (1990: 56), demokrasi ile gelecek eşitliğin, sosyalizm ile gelecek eşitlikten farkını ortaya koyarak, birincisini tercih eder. Çünkü demokrasi, herkesin istediği olan, özgürlük yolu ile eşitliği sağlamaya çalışır⁴. Bu düşünce sosyalizmin müdahaleciliğine karşı demokrasiyi vurgular. Zaten Bobbio'nun savunduğu eşitlik anlayışında da demokratik bir yöntem her zaman vardır, dolayısıyla demokrasinin yadsınması söz konusu değildir. Savunulan eşitliğin kimler arasında, nede ve hangi ölçüte göre olacağı sorunları da Bobbio'da sık sık vurgulanır ve yanıtı aranır (1999: 104 ve 117) (bkz Tablo: 2). Verilen yanıtların demokrasi ile paralel olması önemlidir. Bundan çıkarılabilecek sonuç "aza karşı her kes değilse de daha aza karşı daha çok" olacaktır.

Tablo 2. Bobbio'nun öngördüğü eşitlik anlayışının tablo olarak gösterimi

	Kımlar Arasında Eşitlik	Nede Eşitlik	Hangi Ölçüte göre eşitlik
Sol	Aza karşı herkes eşit değilse daha aza karşı daha çok	Öncelik temel insan hakları	İhtiyaç ve emek
Sağ	-	-	Mükafat mevki

Sosyalizmin eşitlik vurgusunun yanında liberalizm, daha çok özgürlüğe vurgu yapar. Ancak özgürlük ile eşitlik paralelliği de kurulabildiğinden liberalizmde de eşitlik ilkesi oldukça önemlidir. Adalet, eşitlik ve bunların özgürlükle olan ilişkileri, liberallerin sürekli gündeminde olagelmıştır. Tartışmaların sonunda, en azından, hukuk önünde eşit olmak ve devletin (belirli muameleler ve amaçlar için) insanlar arasındaki farklılığı görmeme sonucuna ulaşır ki bu durum, Barry'nin de dediği gibi (2003: 159) asgari anlamını, bütün insanların "eşit saygıyı" hak etmelerinde bulur.

⁴ Bu düşünceler öncelikle Tocqueville'de görülür ve bir çok açıdan muhafazakarlığı ve liberalizmi besler.

Eşitlik vurgusu temel belirleyicidir ancak şu da unutulmamalıdır ki bir düşünce ancak başka bir düşünceye göre sağda ya da solda ele alınabilir. Sosyalizmin sürekli solda ele alınmasının nedeni sosyalizmin eşitlik vurgusu ile ilgilidir ancak göreceli olarak sosyalizmin sağ yanının geniş olması asıl olarak onu solcu yapar.

Sosyalizm değerlendirmesinde eşitlik vurgusu oldukça önemli bir özellik olarak ortaya çıkar. Aynı özellik sosyalist etkinin kapitalist sistemde kendisini gösterdiği refah devleti politikaları ile de sürdürülür. Giddens (2002: 75-76), Crosland'ten hareketle refah devletinin bu uğurda çok şey yaptığını belirtir, ancak sol hareketin, refah devleti sonrasında da yapacakları olduğuna inandığını söyler. Bu inanç, onu klasik sol anlayışı eleştirmeye götürür ve yeni şartlara uyum sağlamayı (neoliberal perspektife yaklaşarak) salık verir. Giddens'a göre (2000: 14) sol hareketler elbette ekonomik bir sistem öngören sosyalizm ile ilişkilidir. Ancak gözden kaçırılmaması gereken sosyalizmin artık olmadığıdır. Bu düşünce solun değişmesi gerektiği konusunda onu güdüler. Ancak solu somut bir hareket ile özdeşleştirmek çoğu zaman yanıltıcıdır. Yanılgılardan kurtulabilmek için daha somut tartışmalardan hareket etmek gerekir.

Sağ ve sol kavramlarının eşitlik üzerinden anlamlandırılması gerekir. Ancak siyasal tartışmalarda, birçok konu, çoğu zaman doğrudan sağın ya da solun nesnesi gibi algılanır ve sağcı ya da solcu olmak bu kavram ya da düşüncelerden hareketle belirtilmeye çalışılır. Örneğin Heywood (2003: 17), aşırı soldaki komünizm ile planlı ekonomi paralelliği kurar ve faşizmin de devlet müdahalesini savunduğunu dile getirerek sağ-sol ayrımın yeterince açık olmadığını iddia eder. Oysaki önemli olan devlet müdahalesinden ziyade bu müdahalenin niteliğidir: Müdahale eşitlikçi mi değil mi? Onun için, kısaca da olsa, buna benzer başka bazı tartışmaları da sağ-sol ayrımı açısından irdelemek ve bunların tek başlarına anlamlı olamayacakları görmek gerekir.

(1) Sağ ve sol göreceli kavramlardır ve tek başına komünist, liberal ya da Katolik sağ ya da sol değildir ancak başka bir şey varsa bunun karşısında sağ ya da sol olma söz konusu olabilir (Bobbio, 1999: 99). Hatta çok farklı tanımlamalar kullanılarak daha incelikli tartışmalar da sürdürülebilir; nasyonel sosyalist, liberal sosyalist, komünist rahipler, bolşevik nazi, İslami sosyalizm gibi.

(2) “Dindarlık sağda, dinkarşıtlığı soldadır” da denemez, bunun birçok istisnası vardır. Pareto'nun din karşıtı olmasına karşın sağın önde gelen temsilcilerinden olması ve eşitlikçi dinsel vurguların olabilmesi, bu saptamayı ispatlar (Bobbio, 1999: 86-87). O zaman dinin, önerilerinin eşitlikçi ya da hiyerarşik bir düzenleme önermesine göre, sağda ya da solda olduğu söylenebilir.

(3) “Geleneksel olan sağdır” tespiti de tartışmalıdır. Hatta her düşünsel, ideolojik, felsefik akımın, tabii ki Marksist olanların da, bir geleneğinden bahsedilebiliyor olması konunun net olmadığını ve geleneğin bu ayrım için açıklayıcı olamayacağını

göstermeye yeter. Buraya Giddens'in (2002: 13), bilimin de aslında bir geleneksel düşünce tarzını sürdürdüğü ve bir gelenek olduğu saptamasını da eklersek konu daha da netlik kazanmış olur. Ancak Giddens daha da ileri giderek gelenek ile sıkı bağ kuran muhafazakârlığın sağ olarak görmenin bu kadar net olamayacağını dile getirir. Çünkü muhafazakârlığa asıl rengini veren muhafaza etme anlayışıdır ve sol da aslında refah devletini muhafaza etmeye çalışırken benzer bir güdüyü kullanır. Buna karşın, ona göre liberallerin böyle bir tavrının olmaması önemlidir. Ancak onun asıl üzerinde durduğu yeni-sağ anlayışın, ilginç karışımıdır. Hem liberal hem de muhafazakâr olan yeni-sağın (neo-liberalliğin) çelişkili bir doğası vardır. Liberal olduğundan dolayı geleneğe karşı olan bu anlayış muhafazakarlıkla olan ittifakını sürdürürebilmek için özellikle ulus, cinsiyet, din ve aile bağlamında geleneklere sarılmak zorundadır (2002: 16-17). Görüldüğü gibi hem sağın hem de solun gelenek ile kurduğu ilişki karmaşıktır.

(4) Serbest piyasanın, sosyal eşitsizliğin kaynağı olduğu ortadadır ancak Bobbio'nun eserlerindeki düşünceler değerlendirildiğinde, mutlak anlamda sağ-sol ayrımına yol açmayacağı görülür. Çünkü ona göre, serbest piyasa sol tarafından da kabul edilebilir, bunun şartı ise eşitsizliği azaltabilecek araçların kullanılmasına yer açılabilmesidir.

(5) Küreselleşme karşıtlığı, doğrudan sağcı ya da solcu olmayı içermez. Ancak sınıf çatışmaları da, henüz ortadan kalkmış değildir. Yeni sınıflaşma; zengin ülkelerin egemen sınıfları ile yoksul ülkelerin proleter sınıfları arasında olacaktır (Bobbio, 1999: 170). Onun içindir ki eşitlikçi politikalar ile eşitsizlikçi politikaların çekişmesi bu alanda da sürmektedir. Yani küreselleşme başlı başına bir sağ ya da sol karşıtlığı getirmeyecek ancak küreselleşmenin doğurduğu sorunlara çözüm bulmak, sağ ya da solu tanımlamak için, yeterli olacaktır. Özellikle, yoksul ülkelere göç edenlere bakış bu durumu belirlemek için önemli bir ipucu sağlayabilir.

Bunların ötesinde bazı konular sağ-sol ayrımına önemli oranda ışık tutabilirler. O konular ile ilgili düşünceler sağda ya da solda olduğuna dair mutlak olmasa da bir fikir verebilir.

(1) Göçmen politikalarında sağın ve solun tutumu nettir. Sol daha kapsayıcı ancak sağ daha dışlayıcıdır. Bu durum da kuşkusuz solun daha eşitlikçi olması gerekçesine bağlanabilir (Bobbio, 1999: 170).

(2) Kürtaj konusu da sağ ve sol açısından önemli bir ayrım olarak sürekli vurgulanır ki bu önemli oranda doğrudur; sağ kürtaj karşıtlığı ile bilinir sol ise kürtaj yanlısıdır. Ancak bu nokta da tamamen sorunsuz değildir. Sol düşüncenin, zayıf tarafında olduğu savı da yaygındır. Ancak bunun geçersiz olduğunu ortaya çıkarabilecek en az bir kanıt vardır ki o da kürtaj konusudur. Zira anne-bebek karşılaştırmasında bebeğin daha zayıf olduğu görülmektedir dolayısıyla kürtaj karşıtlığının ve zayıftan yana olmanın birbirleri ile çeliştiği görülür (Bobbio, 1999: 57-58).

(3) Devlete bakış açısı, özellikle teorik tartışmalarda, sağ-sol ayrımı açısından oldukça belirleyicidir. Konunun önemine binaen bunu ayrı bir başlık altında incelemek gerekir.

4.Sağ-Sol Ayrımı ve Devlet

Var olan devletlerin en karakteristik özellikleri, siyasi eşitsizlikleridir. Çünkü devletin varlığı ile bazı bireylere, başkalarının yapmasına izin verilmeyen, vergi yükleme, zorla orduya alma, hukuk kuralları koyma gibi şeyleri yapma yetkisi tanınır. (Barry, 2004: 66) bu doğrultuda devletin, her zaman bir statükoyu temsil edeceği ve sağ-sol tanımlamaları çerçevesinde özellikle sağa denk düşeceğini söylemek ilk etapta doğru olarak görülür. Çünkü mevcut statüko insanların konumlarının belirlenmesini içerir ve bir hiyerarşiyi temsil eder. Açıkça görülebileceği gibi, devlet örgütüne sahip olan en eşitlikçi toplum bile, oluşan statükodan dolayı bazı eşitsizlikleri barındıracaktır. Onun içindir ki eşitliği her şeyin üzerinde tutan sol düşünceler devleti ortadan kaldırmak isterler. Ancak devlet ve sağ-sol ayrımı yine de anlamlıdır. Çünkü bu kavram göreceli bir özelliğe sahiptir ve bir devletin diğer devletlerle karşılaştırılması sonucunda, hangi devletin daha sağda hangisinin ise daha solda olduğu söylenebilir. Şöyle ki, sağ-sol ayrımının göreceliliği düşünüldüğünde devletin sağ ya da sol olarak nitelenebilmesi için başka bir devlet ile, Bobbio'nun çözümlemesini kullanırsak, özellikle eşitlik açısından karşılaştırılması ve hangi devletin daha eşitlikçi olduğuna karar verilmesi gerekir.

Konumuz açısından sadece devletleri karşılaştırmak anlamsız olacaktır. Özellikle konunun teorik yönü düşünüldüğünde sağın ve solun öngördüğü devlet tarzlarının nasıl olması gerektiği, yukarıda anlatılan düşünceler çerçevesinde, değerlendirilmelidir. Günümüzde anlamlı bir şekilde bu konuyu açabilmek için, öncelikle, müdahaleci devlet ile müdahaleci olmayan devlet tartışmasına değinmek gerekecektir. Çünkü küreselleşme ve özelleştirme ile bağlantılı olarak sürekli konuşulan serbest piyasa düşüncesi, devletin müdahalesinin karşısındadır. Bu düşünce, liberal anlayışı dile getirir. Ancak liberal-muhafazakâr ittifakı olarak günümüzün etkili sağ (yani yeni sağ) düşünüldüğünde devlet müdahalesinin bazen de istendiği sonucu çıkmaktadır. Bu müdahalenin kaynağında muhafazakârlığın olduğu görülür. Zira sağ olan muhafazakârlık, birçok konuda devletin müdahalesini ister. Bunun dışında devlet müdahalesinin doruk noktada olduğu sağ anlayış ise faşizmdir. Totaliter devlet için en iyi örneklerden olan faşizm, müdahaleci tavrı ile liberalizmin mümkün olduğunca müdahale etmeyen, minimalist devlet anlayışı ile, karşıtlık içindedir. Ancak bu noktada liberalizm, faşizmin solunda iken devleti her halükarda kaldırmayı isteyen düşüncelerin de sağındadır.

Her konuda devletin müdahalesini isteyen faşizmin ve her konuda devletin az müdahalesini isteyen liberalizmin konumları oldukça nettir. Ancak yeni sağ olarak adlandırılan ve liberal-muhafazakâr ittifakı öngören anlayışı biraz açmak gerekir. Yeni sağ-muhafazakârlar, ekonomik anlamda devletin müdahalesini istemezler (liberal anlayışa uygun), dolayısıyla sivil toplumda da devletin çekilmesini isterler. Ancak

aile, uyuşturucu ve doğum kontrolü konularında devletin etkin olmasını isterler (muhafazakârlığa uygun). Böylece ekonomiden çekilen devlet, refah politikalarına da sırt çevirecektir. Hukuki olarak eşit olan yurttaşların, ekonomik olarak eşitsizlikleri, yani rekabetin güçlü olanı yaşattığı ortamda yoksulların yaşam savaşı vermeleri ile sonuçlanan yeni durumla yaşamaya çalışan bu insanlar için hukuki eşitliğin ne anlama geleceği, hatta anlamlı olup olmayacağı, sorunsalın büyüklüğünü göstermektedir.

Sağ devletin önemli özelliği hiyerarşik bir düzen öngörmesi ve bu hiyerarşinin ortadan kaldırılması için devlet eli ile hiçbir çaba sarf edilmemesi, aksine eşitsizliği kurumsallaştırma çabası olarak görülecekse, sol devletin özelliği daha eşitlikçi olmak olarak saptanabilir. Bu uğurda devlet eli ile müdahale ve refah devleti uygulamaları da karşılaştırmalı bir şekilde sol devletin özellikleri olarak sayılabilir.

Devlet müdahalesi, tıpkı sağ anlayışta olduğu gibi, en sol anlayış ve ılımlı sol için de farklı anlamlar taşıyacaktır. Totaliter sol her alana müdahaleyi öngörür. Buna karşın sosyal demokratlar ve liberal sosyalistler daha farklı düşünürler. Sosyal demokratların önemli zaferlerinden biri olan refah devleti kurumlarının mümkün olduğunca yaşatılması ancak temelde kapitalist düzen içinde kalınması ılımlı sola asıl rengini verir. Son dönemlerde özellikle İngiliz solu ile birlikte başlayan ve refah devletinin ortadan kaldırılmasına yönelen ve halen kendisini sol olarak tanımlayan anlayışın da olduğunu belirtmek gerekir. Bunun dışında liberal sol anlayış, Bobbio'nun düşüncelerinden de çıkartılabileceği gibi, serbest piyasayı kendisine sorun olarak almaz ancak eşitliği her şeyin üzerinde tutar. Daha azın eşitliğine karşın daha çoğun eşitliğini savunur. Bu anlayışın ekonomik alana yansımayaacağı gibi bir sonuç çıkmamalıdır çünkü aynı şey ekonomi için de geçerlidir. Temel sorun serbest piyasanın ortadan kaldırılması olmadığından bu konu ikincil bir önemdedir. Hatta bu anlayış, ekonominin devlet eli ile yürütülmesinin, liberal anlayışın piyasa çözümüne göre daha sorunlu olduğunu da, yukarıda değinildiği gibi, belirtmekten geri durmaz.

Tüm bu anlatılanlar çerçevesinde, hem sağ hem de solu kapsayacak liberal ve otoriter anlayış ile sağda olan muhafazakâr ve solda olan sosyalist anlayışın devlet ve müdahale konularına bakışı irdelenerek, sağ ve solun bazen birleştiği-ayrıştığı noktalar daha iyi bir biçimde ortaya konabilir.

Hem sağda hem de solda olan liberallerin, bireyciliği ön plana çıkardıkları ve tüm alanlarda devletin daha az müdahil olması gerektiğini söyledikleri belirtilmelidir. Bu anlayışın tam karşıtı olarak otoriterliği koyabiliriz. Hem ekonomik alana hem de manevi alanlara müdahaleyi savunan bu anlayışın bireyci niteliği de yoktur. Her alana değil de belli alanlara müdahaleyi savunan sosyalistler ile muhafazakârlar da birbirlerine karşıt tezler savunurlar. Muhafazakarlar manevi alanlara müdahaleyi savunurken, sosyalistler ekonomik alana müdahaleyi savunurlar (Giddens, 2000: 32) (bkz. Tablo: 3).

Tablo 3, Müdahale ve ideolojik yaklaşımlar

Lİberal	Muhafazakar	Sosyalist	Otoriter
Bireycidir, tüm alanlarda devletin az müdahales	Devlet, piyasaya müdahil olmamalı, aile, uyuşturucu konularında etkin olmalı	Devlet ekonomik hayata müdahil olmalı	Hem ekonomik hem de manevi alanlarda devlet müdahil olmalıdır.

Tüm bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi solun eşitlik vurgusu, her zaman ön plana çıkar. Bu konuda Bobbio'nun düşünceleri aydınlatıcıdır. İnsanları eşit kılan unsurları farklı kılan unsurlara göre daha yüceltme, eşit olmayanları daha eşit kılma çabası onun için "sol" tanımı içine girer (1999: 103 vd.). "Sol aşırılığı solu daha sağa, sağ aşırılığı ise sağı daha sola kaydırır" (1999: 100), düşüncesinde somutlaştığı gibi kavramın göreceliliği sağın ya da solun teklifine izin vermemekte solun sağında olmayı ya da sağın solunda olmayı düşündürmektedir. Devletler açısından da bu durum sağ ya da sol devletlerin muhalifleri göz önünde bulundurularak değerlendirilebilir. Buna göre genel olarak sol nitelenen bir devletin daha solda olan muhalifleri, devletin daha sağa kaymasına ya da sağ olarak nitelenen devletin daha sağda olan muhalifleri de devleti daha sola götürecektir.

Devlet ve sağ-sol ayrımı, yukarıda anlatılan, mevcut tartışmalara oldukça önemli bir anlam katabilir. Ancak sadece eşitlik ekseninden gidilirse, devletin müdahalesine ilişkin açıklamalarda da görüldüğü gibi, bazı boşlukların doğduğu da görülecektir. Konuyu daha anlamlı kılmak için eşitlik dışında başka bazı unsurları da tartışmak gerekir. Ancak eşitlik dışında değinilecek olan üç unsurun da (dışlananları kapsama, ütöplastik, muhaliflik) eşitlik ile birlikte ele alınmadığında hiçbir anlam ifade edemeyecekleri de ortadadır.

5.Eşitlik Dışında Sağ-Sol Ayrımını Anlamlı Kılan Unsurlar

Eşitlik eksenli sağ-sol ayrımının daha tutarlı olabilmesi için, özellikle eşitleştirmenin, "dışlananları kapsama" noktasında yoğunlaşması gerekir. Bu durumda dışlananlardan yana olmak, sola en önemli rengini verecektir. Kaldı ki bu, her anlamı ile, Marksın hareket noktasını da oluşturur. Çünkü Marks, dışta bırakılanlardan hareket ederek kuramını oluşturmuş, özellikle Hegel'in yadsıdığı geniş emekçi kitlesini önemseyerek düşüncelerini dile getirmiştir. Hem eşitlik hem de dışlananları kapsama ölçütleri sola asıl rengini veriyorsa tarihsel yaşanmışlıkları bu doğrultuda değerlendirmeli, bu ayrıma temel teşkil edecek verilere böylece bakmalıyız.

Dünya tarihinin hiçbir döneminde eşitsizlik ya da dışlama pratikleri terk edilmemiştir. Soylu/soylu olmayan, efendi/köle, erkek/kadın, mümin/kâfir, beyaz/siyah, zengin/yoksul vb. kategoriler, hep eşitsizliğe ya da dışlamaya zemin oluşturmuştur. Bu durum, tüm devletli toplumlar için o kadar belirleyicidir ki herke-

Liberal Düşünce

sin eşitliğini savunmak ancak bir ütopya olagelmıştır. Eşitliği her şeyin üzerinde tutan solun, bir başka özelliği de onun ütöplastlığıdır. Bu durumda, solun ütöplastlığına karşın, sağın gerçekçılığı söz konusu olur. Onun için sağ olana, sol olması gerekene yönelir⁵. Sağ hayal kurmak yerine geçmişten öyküler anlatır, sol ise hayal kurar. Sağ, öykülerini mevcut düzeni korumak adına anlatır onun için iktidardır.

Sağın iktidar olması, solun bir başka özelliğini daha ortaya çıkarır; her zaman dışlananlar olduğundan, eşitsizlik olduğundan sol, muhaliftir. Solun iktidara gelmesi ile dışlama pratiklerini kullanmaya başlaması ve eşitsizliği benimsemeye başlaması -sağ kadar olmasa bile- kaçınılmaz olacağından, sol; artık sağ olmaya ve kendi solunda yer açmaya başlamış demektir. İktidarın olduğu yerde, yani tüm toplumlar da, dışlama ve eşitsizlik olduğundan, sol düşüncenin iktidara bakışı da bellidir. Ancak kavramların göreceliliği düşünüldüğünde, bir düşüncenin ancak diğerine göre sol olacağı gerçeği unutulmamalıdır. Bu durumda, daha az iktidar ile daha çok eşitlik, her zaman, daha çok iktidar ve daha az eşitlik karşısında, sol olacaktır.

Tüm bu anlatılanlar birleştirilince; her halükarda eşitlikçi ve buna paralel olarak dışlananları kapsama, ütöplast olma ve muhalif olma solu formüle edecektir. Bu formülasyon, solun asla iktidar olamayacağı sonucunu doğurur. Sol somutlaşmaz, uygulama alanı bulamaz. Dolayısıyla yaşanan değil yaşanacak olan soldur. Geçmişte sol adına savunulan bazı şeyler şu anda uygulanıyor olsa da, uygulama alanı başladıktan sonra solun, yeni bir hedefi doğacaktır: daha çok eşitlik. Pratikte, eşitsizlikler her zaman olacağından, sol düşünce de her zaman olacaktır. O zaman, "sol öldü" demek anlamsızdır. Bundan kasıt, ancak, daha önce sol olan hareketlerden birinin, ya iktidar olduğu ya da etkisizleştiği olabilir.

6. 1789'dan 1793'e Sağ-Sol Ayrımının Temelini Atmak

Sağ-sol ayrımı, her ne kadar ilk olarak 1789'daki Kurucu Meclis'te yaşananlar ile ortaya çıkmışsa da, 1793 Fransız Anayasa'sı ile içeriği doldurulmuş ve özellikle sol (sağ da buna karşı konumlanarak) bundan sonra asıl rengini almıştır. Bundan dolayı, solun anlamı olarak sunulan ve sağ-sol ayrımını anlamlı kılan; eşitlik, dışta bırakılanları kapsama, ütöplastlık ve muhaliflik özelliklerini 1789 devriminin hakim düşüncesi ile 1793 ideali karşılaştırılarak ortaya konabilir.

6.2.1789 Devrimci Düşüncesinin Getirdikleri

Eşitlik: Kurucu Meclis bir önceki döneme göre oldukça radikal adımlar attı. Ancak temel problem aristokrasinin lehine olan düzeni burjuvazinin lehine çevirmektir. Bunun sonucunda toplumun her kesimine yarayacak bazı düzenlemeler görülsün

⁵ Sağ düşüncenin de ütöplast olduğu söylenebilir ancak burada temel bazı farklar vardır; sağın geçmişe yaptığı atıflara karşın sol geleceğe atıf yapar ve sağ eşitsizliği kurumsallaştırmaya çalışırken sol eşitliği kurumsallaştırmaya çabalar. Böylece sağın yaptığı geçmişi yeni formlar ile ortaya koymaktır oysa sol denememişi denemek ister. Sağ ve solun ütopya açısından değerlendirilmesi için farklı bir görüş için bkz. (Kumar, 2002),

de eşitlik konusunda sadece hukuksal bir düzenleme yapılabilirdi. Aristokratların gelenekten aldığı ayrıcalıkları ancak seküler bir düzenleme ile kaldırılabilir, bunun için insanların doğuştan bazı haklarının olması gerekir ve seküler bir hukuk bunu başarabilirdi. Tabii ki bunun ne kadar eşitlik olduğu, özellikle yoksullar düşünüldüğünde oldukça tartışmalıydı.

Dışlananları kapsama: Aristokratların egemenliğinde dışlananlar, aristokratlar dışında her kes idi. Tabii ki bazı zenginlerin bir şekilde her şeyi para ile alabildikleri (aristokrat unvanlarını bile) düşünülürse, parası olanın dışlanmasının belli sınırlarının olduğu görülür. O zaman, “dışlananların kapsanması” kriterinin gerçekleşebilmesi için asıl olarak yoksulların kapsanması gerekir. Ancak seçme hakkının bile devrim sonrasında, belli bir zenginliğe bağlanması, her ne kadar önceki dönemle karşılaştırılmayacak büyüklükte bir gelişme olsa da, dışlanan büyük kitlelerin kapsanamamasını gösterir. Böylece yoksullar için devrimin bir şey getirmediği savı, devrim sonrasında, oldukça ses getirmiştir.

Ütopist olma: Devrim gerçekleşikten sonra bazı düşünceler hayata geçirilebildi. Ancak her yönü ile devrimci olan burjuvanın kurmak istediği düzeni koruması da gerekiyordu. İşte bu çaba ister istemez, eşitsizlikleri kurumsallaştırarak, yeni düzeni sağcılaştırmaya zorladı. Oysa 1793 Anayasası uygulama alanı bulamadı, hep bir idealdi ve 20.yüzyılın ilk döneminde bile sol hareketler için ciddi bir talep olarak kaldı. Onun uygulama alanı bulamaması şüphesiz sadece hukuksal olarak düşünülen eşitliği ekonomik alana da taşıma isteğindendi. Hem hukuksal hem de ekonomik eşitlik, yaşanan bir pratiğin sonucu savunulmuyor aksine yaşanacak bir ideal olarak savunuluyordu.

Muhaliif olma: Sol, doğası gereği muhalif ise solun iktidarı ancak olağanüstü dönemlerde ve geçici süreliğine olabilir. Eşitsizliği sürdüren yerleşik geleneklere karşın, eşitleştirme politikalarını uygulama isteği, iktidarı sol yapabilir. Ancak her uygulama, her gerçekleştirme, her kurumsallaştırma iktidarın sol yönünden bir şeyler alır ta ki sağ sıfatını alana ya da kendi solunda yeni düşünceler belirene kadar. Çünkü iktidar yönetebilmek için, en azından, neyi yönettiğini belirlemek zorundadır ki bu da birilerini dışta bırakır, eşitsizleştirir, hiyerarşi kurar. Tıpkı devrimcilerin, daha devrimcileri yok etmesi gibi, devrimci iktidar da iktidarın eşitsizleştirici özelliğinden kurtulamaz. Bu durum “devrim önce kendi çocuklarını yer” tespiti ile de örtüşür. 1789 sonrasında yaşanan süreç, tam da, budur.

6.2. 1793 Anayasası İdeali

1793 Anayasası idealinin, 1789 Devrimi pratiğinden farklı olarak, burada öne sürülen tezi haklı çıkarabilmesi için, solun dört özelliğini de içinde barındırması gerekir.

Eşitlik: 1793 Anayasası ile sadece hukuki eşitliğe yönelik değil sosyal eşitliğe yönelik de ciddi düzenlemeler yapıldı. Anayasanın başında bulunan Bildirge⁶, “toplumun

⁶ 1793 Anayasasının baş tarafında 1789 Bildirgesine benzeyen bir bildirge de vardır.

amacı herkesin mutluluğudur” (madde 1) der. Mutluluk, sadece değinilen bir şey değildir, devlete bazı ödevler yüklenerek içi doldurulan önemli bir kavramdır. Aynı maddenin devamında devlet, “doğal ve devredilemez hakların kullanımını garanti altına almak için” kurulmuş denilerek de istenen sonuca gidilmeye çalışılır. Bu düşüncüyü destekleyen 21.maddede de geçinemeyecek durumda olanlara devletin yardım etmesi gerektiği ve iş bulma konusunda devletin görevi olduğu vurgulanır. Sadece bu kadarla kalınmaz, sosyal eşitlik için, en önemli unsurlardan biri olan eğitim de önemsenir ve her vatandaşın eğitimi için topluma sorumluluklar verilir (madde 22).

Sosyal alanlardaki düzenlemelerin dışında hukuki ve siyasi alanda da düzenlemeler daha kesin bir şekilde vurgulanır. Genel oy kabul edilmiş, siyasi hakların kullanılmasında mal ve servet şartı ortadan kaldırılmıştır⁷. Anayasanın 21. maddesinde “Nüfus ulusal temsilin tek temelidir” ve 8. maddesinde de halk “kendi vekillerini doğrudan tayin eder.” denilerek eşitlik pekiştirilir.

Kuşkusuz, modern ulus-devlet anlayışının yepyeni kurumlarla ortaya çıktığı ve daha sonra dünyaya hızlı bir şekilde yayılacağı Fransız Cumhuriyeti'nin ilk anayasasında⁸, yurttaşlık çok önemsenir. Yurttaşlık, her yönü ile ayrıcalıkların yok edildiğini gösterecek şekilde düzenlendi (Madde:4,5,6). Her Fransız yurttaşının ülkenin her yerinden seçilebileceği (madde 28), askerlik esnasında görülen derece farkının ve itaatin sadece hizmet zamanında geçerli olacağı (madde: 111), askerliğin sadece aristokratlara hasredilen boyutunun kaldırılıp yoksullara da açılması (madde 109) eşitliğin ne derece önemsendiğini gösterir.

Dışta kalanları kapsama: 1793 Anayasası, Jakobenler devrildikten sonra daha yoğun bir biçimde, yoksulların katıldığı birçok başkaldırıda dile getirilmiş; “ekmek ve 1793 anayasası” (Tanilli, 1999: 130-132) isyanların vazgeçilmez sloganı olmuştur. Bu durum, dışta bırakılan yoksullar için anayasanın ne kadar önemli olduğunu gösterir.

Ütopist olma: Bazı düşünürler, ortaya konmaya çalışıldığı gibi, 1793 Anayasasının gelecek için bir demokrasi programı olduğunu belirtirler (Aulard, 1987: 432). Buradan hareketle bir ütopya görülebilir. Zira, anayasa yapımcılar bile bunun uygulan(a)mayacağını biliyorlardı. 1793 Anayasasının halka verilmiş geçici bir taviz olarak (Sarica, 2000: 90-91) görülmesi de bu anlamda değerlendirilebilir. Yöneticiler her ne kadar bunu geçici bir taviz olarak görseler de yoksul sınıfların bunu bir ütopya olarak yaşatmalarına engel olamamışlardır. Bu ütopya o kadar anlamlıdır ki 1945 yılına kadar Fransa'nın en demokratik Anayasası olarak görülmüş ve bu tarihte Fransız Komünist Partisi tarafından da benimsetilmek istenmiştir.

⁷ 1791 anayasasında siyasi hakların kullanılması belli oranda mal ve serveti gerekli kılıyordu.

⁸ 1791 Anayasa'sı döneminde Fransa'da halen krallık sürdüğünden, 1793 Anayasa'sı, 1792'de kurulan I. Cumhuriyetin ilk anayasasıdır.

Mubalif olma: Anayasa bir düzeni gösterir ve bu düzenin korunması da anayasanın içinde vardır. Direnme ve devrim hakkı, bazı anayasalarda düzenlense de, uygulama aşamasında oldukça muğlaktır ve böyle bir hakkın anlamlılığı ciddi sorgulamalara neden olur. 1793 Anayasasının direnme ve devrim hakkına değiniyor olmasının anlamı ise bu durumdan oldukça farklıdır, çünkü uygulama alanı bulamadığından anayasa, bu maddeleri ile sürekli bir muhalefet kaynağı olarak kalmıştır. Fransız Devrimi'ni eleştirenlerin, özellikle de muhafazakârların, karşı çıktıkları en önemli konulardan biri de budur. Egemenliği zorla gasp edenlerin öldürülebileceği (Bildirge: madde 27), zulme karşı koymanın insanın diğer haklarının sonucu olduğu (Anayasa: madde 33), ve "Hükümet, ulusun haklarını çiğnediği zaman, devrim ulusun parçaları için en kutsal haktır ve ödevlerin en önemlisidir." (madde 35) biçiminde düzenlenen kurallar, adeta sürekli bir muhalefete neden olmuştur. Nitekim Marx (1997: 32-36), bu anayasaya karşı birçok eleştiriler getirmesine karşın yine de en radikal anayasa olarak görür. Böylece 1793'ün savunusu bile başlı başına bir muhalefet olarak düşünülebilir.

7.Sonuç

Görüldüğü gibi, sağ ve sol anlayışı belirleyen kriterler (eşitlikle beraber diğerleri) kullanıldığında, hangi akımların sağda ya da solda olduğu dönemselsel olarak değişebilmektedir. Sözgelimi, Türkiye açısından bakıldığında günümüzde, türbana ya da başörtüsüne özgürlük talebi, hem eşitleştirici (başörtülülere başı açık olanlar gibi eğitim almaları açısından) hem de dışta kalanları kapsayıcı anlamda solcu⁹ bir yaklaşım iken, benzer bir akıl yürütme ile, İran'da ise başı açık olanların eğitim haklarını savunmak solcu bir yaklaşım olacaktır. Aynı şekilde eski dönemdeki ayrıcalıkları ortadan kaldırmaya yönelik ve bu doğrultuda ayrıcalıkları koruyan ve tebaa anlayışından yurttaş anlayışına geçmeyi savunan CHP'nin kurulduğu dönemde solda olması, onun solculuğunu mutlaklaştırmaz. Nitekim CHP konusuna değinen İdris Küçükömer (1994: 107), "... üretim güçlerinin geliştirilmesi açısından bakarsak ve daha büyük kitlelere mutlak olarak bir şeyler verebilmeyi dikkate alırsak D. Parti daha solda denilebilir belki" diyerek, klasikleşen "CHP solcudur" yargısını eleştirir.¹⁰ Aynı şekilde Küçükömer, laik olmayı ya da dindar olmayı, kendilerine İslamcı sosyalistler diyen grupların da varlığını göstererek, Türkiye'de sol olup olmamaya yetmeyeceğinin de altını çizer.

Tüm bu tartışmalar sonucunda sağ-sol ayrımında dönemselsel olan bu değişikliği izleyebilmek için, (1) başta eşitlik olmak üzere eşitlikle bağları kopartılmadan, dışta

⁹ Nitekim N. Lindisfarne (2002: 88 vd.) başörtüsü ile işçi sınıfı paralellliği kurar ve bu talebin eşitlik açısından ne anlama gelebileceğini tartışır.

¹⁰ DP'nin devamı olarak nitelenen harekete öncülük eden ve sağcı olarak bilinen Süleyman Demirel için de, Küçükömer'in yaklaşımından hareket edilmese de, solcu niteliğinde bulunanlar vardır. Liberal bir perspektifle Türkiye'de 1960-80 arasında sosyalist egemenliğin yaygınlaştığını ve sosyalizmin, bir şekilde, herkesi etkisi altına aldığı söyleyen Yayla (2001: 9), hem söylemi hem de icraatı ile Süleyman Demirel'in Türkiye'nin son otuz yılda çıkardığı en başarılı sosyal demokrat siyaset ve devlet adamı olduğunu iddia eder.

kalanları kapsama, ütöpist olma ve muhalif olma gibi kriterleri kullanarak, (2) sağa ya da sola olumlu bir anlam yüklemeyen ve (3) konjektürel ve tarihsel bağlamı da düşünülerek siyasal akımlar ve ideolojiler, sağ-sol yelpazesi aracılığı ile ele alınabilir.

Sonuç olarak bu yazıda, Fransız Devrimi sonrasında siyasete yaklaşım tarzını anlamlandırabilmek için kullanılan sağ-sol ayrımına dair tartışmanın bazı yönleri açılmaya çalışıldı ve ayrımın anlamsızlığını savunanlara karşı gerekçeler dile getirildi. Bu yapılırken, “sağ ve sol” mutlaklaştırılmadı ve kavramların içerdiği görecelik vurgulandı. Böylece “ne neye göre sol?” sorusuna yanıt olabilecek bazı nitelikler ön plana çıktı ancak buna rağmen kavramların kesin tanımına yönelik sonul bir amaç güdülmedi. Zaten tartışmalar, eleştiriler ve boşluklar olduğu sürece kavramlar var olabildiğinden ve tarihsel süreç içinde de böyle olabildiğinden siyasal tartışmaların vazgeçilmez tanımlamaları bu ayrım çerçevesinde yapılabilmektedir.

Bu tartışmalara, eleştirilere ve boşluklara açık alanlar bırakabilmek için bazı noktaların altı özellikle çizildi. Bunlar;

(1) Sağ-sol ayrımı, temel olarak, eşitlik-hiyerarşi ölçütü üzerinden kurulabilir. Ancak bunun yanında, yine bu ölçüt belirleyici olmak üzere, dışlananları kapsama, ütöpiklik ve muhalif olma özellikleri de önemlidir.

(2) Bu dört özelliğin, 1793 Anayasası idealinde ve bununla temellenen tartışmalarda bir arada olması, bu anayasayı, sağ-sol ayrımı açısından kilit bir noktaya yerleştirir.

(3) 1789’dan hemen sonra oluşan sağ-sol ayrımı ile 1793 ruhu karşılaştırıldığında özellikle sol anlayışın şekillendiği ve sağın da buna karşı konumlandığı görülür.

(4) Sağ-sol ayrımı geçmişte olduğu gibi günümüzde de anlamlıdır. Başta devlet olmak üzere günümüzde tartışılan birçok sorun, sağ-sol ölçütleri kullanılarak daha sağlıklı değerlendirilebilir.

Kaynakça

ANDERSON, P. (1998), “A Reply to Norberto Bobbio”, *New Left Review*, I/231: 91-93.

ANDERSON, P. (1999), “Solun Anlamı”, *Sağ ve Sol: Bir Politik Ayrımın Anlamı’na Ek* (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları) (Çev. Z. Yılmaz): 144-159.

AULARD, A. (1987), *Fransız İnkılabının Siyasi Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, II.Cilt) (Çev.: N. Poroy)

BARRY, N.P. (2003), *Modern Siyaset Teorisi*, (Ankara: Liberte Yayınlar) (Çev.: M. Erdoğan-Y. Şahin)

BOBBIO, N. (1999), *Sağ ve Sol: Bir Politik Ayrımın Anlamı* (Ankara: Dost

Kitabevi Yayınları) (Çev. Z. Yılmaz)

BOBBIO, N. (1990), *Liberalism and Democracy* (London: Verso) (Trans. M. Ryle & K. Soper)

BOULOISEAU, M. (1987), *The French Revolution 2: The Jacobin Republic 1792-1794* (London: Cambridge University Press) (Trans. J. Mandelbaum)

CAMERON, A. (1996), "Introduction" (*Left and Right: The Significance of a Political Distinction'a*) (Cambridge: Polity Press): VI-XXI.

CONSTITUTION OF 1793, <http://chnm.gmu.edu/revolution/index.html> (12. 10.2004)

DECLARATION OF THE RIGHTS OF MAN AND CİTİZEN FROM THE CONSTITUTION OF THE YEAR I (1793) <http://chnm.gmu.edu/revolution/index.html> (12. 10.2004)

FINOCCHIARO, M. A. (1999), *Beyond Right and Left* (New Haven, London: Yale University Pres)

GIDDENS, A. (2002), *Sağ ve Solun Ötesinde: Radikal Politikaların Geleceği* (İstanbul: Metis Yayınları) (Çev. M. Sözen- S. Yücesoy)

GIDDENS, A. (2000), *Üçüncü Yol: Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi* (İstanbul: Birey Yayıncılık) (Çev. M. Özay)

HEYWOOD, A. (2003), *Political Ideologies: An Introduction* (New York: Palgrave Macmillan)

HUNGTINGTON, S. P. (1993), "Cevap medeniyetler [Çatışması] Değilse Nedir? Soğuk Savaş-Sonrası Dünyasının Paradigmaları", *Türkiye Günlüğü*, 24 (Çev: M. Öz): 74-79.

KUMAR, K. (2002), "Sosyalizmin Sonu Mu? Ütopyanın Sonu Mu? Tarihin Sonu Mu?", *Doğu-Batı* 19 (Çev. Ü.Ö. Dönmez): 105-121.

KÜÇÜKÖMER, İ. (1994), *Düzenin Yabancılaşması: Batılaşma* (İstanbul: Bağlam Yayınları)

LINDISFARNE, N. (2002), *Elhamdülillah Laikiz* (İstanbul: İletişim Yayınları) (Çev.: S. Somuncuoğlu)

MARX, K. (1997), *Yahudi Sorunu* (Ankara: Sol Yayınları) (Çev. Sol Yayın Kurulu)

SARICA, M. (2000), *100 Soruda Fransız İhtilali* (İstanbul: Gerçek Yayınları)

TANİLLİ, S. (1999), *Dünyayı Değiştiren 10 Yıl* (İstanbul: Adam Yayınları)

YAYLA, A. (2001), *Demokrasiyi Koruma Kılavuzu* (Ankara: Liberte Yayınları)